

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОСИН ЩОДО ОBOB'ЯЗКОВОГО ЗВЕРНЕННЯ СТЯГНЕННЯ НА ОБ'ЄКТ ДОВІРЧОЇ ВЛАСНОСТІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА КРАЇН ЄС

LEGAL REGULATION OF RELATIONS CONCERNING MANDATORY ENFORCEMENT OF CLAIMS AGAINST THE OBJECT OF FIDUCIARY OWNERSHIP UNDER UKRAINIAN AND EU LEGISLATION

Дектярьов В.В., старший викладач кафедри загальноюридичних дисциплін,
цивільного права та правового забезпечення туризму

Київський університет туризму, економіки і права,
аспірант

Інститут правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України

Стаття присвячена порівняльному дослідженню вітчизняного та європейських законодавчих підходів до правового регулювання відносин щодо обов'язкового звернення стягнення на об'єкт забезпечувальної довірчої власності. Встановлено, що особливістю звернення стягнення на об'єкт довірчої власності за законодавством України є те, що воно може мати місце і при належному виконанні позичальником своїх зобов'язань за кредитним договором, що ставить під сумнів можливість безапеляційного сприйняття категорії звернення стягнення на об'єкт довірчої власності як способу захисту прав кредитодавця чи заходу цивільно-правової відповідальності. Здійснено правовий аналіз кожної із закріплених у ст. 597-7 ЦК України підстав обов'язкового звернення довірчим власником стягнення на об'єкт довірчої власності крізь призму законодавчих положень таких європейських країн, як Франція, Румунія, Молдова. Констатовано більш високий рівень ліберальності при формуванні європейських законодавчих підходів до правового регулювання забезпечувальних довірчих правовідносин, що, з-поміж іншого, знаходить свій прояв: 1) у відсутності норм, які б передбачали обов'язок довірчого власника звернути стягнення на об'єкт довірчої власності загалом, не кажучи вже про закріплення підстав для звернення стягнення, які не залежать від волі сторін забезпечувальних довірчих правовідносин; 2) у створенні правових передумов для правонаступництва у забезпечувальних довірчих правовідносинах та забезпеченні можливостей повернення об'єкта довірчої власності у власність правонаступників довірчого засновника. Висловлено позицію про те, що вітчизняний законодавчий підхід щодо закріплення випадків обов'язкового звернення стягнення на об'єкт довірчої власності є свідченням необґрунтованого посилення позицій довірчого власника – кредитодавця у порівнянні з довірчим засновником (позичальником чи третьою особою), який несе суттєві ризики неповернення йому права власності на передане в забезпечення майно з підстав, що не залежать від його поведінки в основному зобов'язанні.

Ключові слова: довірча власність, право довірчої власності, договір, кредитний договір, забезпечення виконання зобов'язань, звернення стягнення на об'єкт довірчої власності, довірчий власник, довірчий засновник, боржник, кредитор.

The article is dedicated to a comparative study of domestic and European legislative approaches to the legal regulation of relations concerning the mandatory enforcement of claims against the object of collateral fiduciary ownership. In particular, it is established that a distinctive feature of the enforcement of claims against the object of fiduciary ownership under Ukrainian legislation is that it may occur even when the borrower has properly fulfilled their obligations under the loan agreement. This calls into question the possibility of unconditionally perceiving the category of enforcement of claims against the object of fiduciary ownership as a means of protecting the creditor's rights or a measure of civil liability. A legal analysis has been conducted of each of the grounds for the mandatory enforcement of claims by the fiduciary owner against the object of fiduciary ownership, as outlined in Article 597-7 of the Civil Code of Ukraine, through the lens of the legislative provisions of European countries such as France, Romania, and Moldova. It has been noted that European legislative approaches to the legal regulation of fiduciary security relations demonstrate a higher level of liberalism, which is manifested, among other things, in: 1) the absence of norms that would impose an obligation on the fiduciary owner to enforce claims against the object of fiduciary ownership in general, not to mention establishing grounds for enforcement that are independent of the will of the parties to the fiduciary security relationship; 2) the creation of legal conditions for succession in fiduciary security relations and the provision of opportunities for the return of the object of fiduciary ownership to the ownership of the successors of the fiduciary settlor. The position is expressed that the domestic legislative approach regarding the establishment of cases for the mandatory enforcement of claims against the object of fiduciary ownership is evidence of the unjustified strengthening of the fiduciary owner's – creditor's – position in comparison with the fiduciary settlor (borrower or third party), who bears significant risks of not regaining ownership of the property transferred as collateral due to reasons independent of their conduct in the primary obligation.

Key words: fiduciary ownership, fiduciary ownership rights, contract, loan agreement, security for the performance of obligations, enforcement of claims against the object of fiduciary ownership, fiduciary owner, fiduciary settlor, debtor, creditor.

Не викликає сумнівів той факт, що результативність захисту порушених прав кредитора у забезпеченому зобов'язанні безпосередньо залежить від ефективності механізму відновлення його майнового стану, покладеного в основу того чи іншого способу забезпечення виконання зобов'язань. У контексті досліджуваних правовідносин йдеться про гарантовані можливості кредитодавця задовольнити свої вимоги за кредитним зобов'язанням шляхом звернення стягнення на об'єкт довірчої власності. Водночас неабиякою специфікою останнього є те, що воно може мати місце навіть у випадках, безпосередньо не пов'язаних із порушенням боржником кредитних зобов'язань, що в цілому суперечить призначенню довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язань.

Основу правового регулювання відносин щодо звернення стягнення на предмет того чи іншого речового спо-

субу забезпечення зобов'язань складають положення ЦК України, які визначають загальні засади здійснення кредитором права на звернення стягнення у випадку порушення боржником забезпечених зобов'язань. Водночас легальну дефініцію досліджуваного поняття знаходимо у нормах спеціального законодавства, зокрема, у п. 9 ч. 2 Закону України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень», згідно з яким звернення стягнення на предмет обтяження – це вжиття обтяжувачем передбачених законом заходів щодо предмета обтяження для задоволення своїх прав чи вимог, які впливають зі змісту обтяження [1].

Зауважимо, що серед дослідників немає єдності щодо розуміння категорії звернення стягнення на предмет забезпечення. Так, деякі з них пропонують сприймати її як захід цивільно-правової відповідальності, коли йдеться

про позбавлення права власності на підставі договору, укладеного між кредитором та боржником [2, с. 33]. Інші ж наголошують на доцільності сприйняття звернення стягнення на предмет забезпечення як способу захисту [3, с. 67]. Як слушно зазначає Н. С. Кузнецова, і міри відповідальності, і способи захисту прав та інтересів слід розглядати як певні юридичні інструменти впливу на відповідні суспільні відносини. Крім того, і міри відповідальності, і способи захисту спрямовані на локалізацію наслідків порушення прав [4, с. 105]. Отже, в силу суміжності правової природи вищезазначених категорій є підстави погодитися з дослідниками щодо можливості сприйняття звернення стягнення на предмет забезпечення і як заходу цивільно-правової відповідальності, і як способу захисту, адже зазвичай звернення стягнення на забезпечувальне майно, у тому числі на об'єкт довірчої власності, має місце у випадках невиконання чи неналежного виконання боржником зобов'язань.

Разом із тим не завжди звернення стягнення на майно, передане в забезпечення виконання зобов'язань, є наслідком порушення останніх, що особливо актуально для забезпечувальної довірчої власності, правова конструкція якої передбачає обов'язкове звернення стягнення на об'єкт довірчої власності за підстав, що не пов'язані з невиконанням чи неналежним виконанням кредитних зобов'язань. Так, ч. 1 ст. 597-7 ЦК України визначає, що, якщо інше не передбачено договором про встановлення довірчої власності, довірчий власник зобов'язаний звернути стягнення на об'єкт довірчої власності у разі настання однієї з таких обставин: 1) державної реєстрації рішення про припинення юридичної особи-боржника за основним зобов'язанням або довірчого власника; 2) прийняття судом постанови про визнання боржника за основним зобов'язанням або довірчого власника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури; 3) смерті боржника за основним зобов'язанням, визнання його недієздатним або померлим [5]. З цього законодавчого положення робимо декілька висновків: 1) звернення довірчим власником стягнення на об'єкт довірчої власності може мати місце і при належному виконанні позичальником своїх зобов'язань за кредитним договором, що ставить під сумнів можливість безпеліційного сприйняття категорії звернення стягнення на об'єкт довірчої власності як способу захисту прав кредитодавця чи заходу цивільно-правової відповідальності; 2) обов'язкове звернення стягнення на об'єкт довірчої власності переважно має місце з підстав, що не залежать від волі позичальника (зокрема, у випадку припинення юридичної особи – довірчого власника, визнання його банкрутом, а також смерті позичальника), що суттєво дисонує із традиційним уявленням про звернення стягнення у забезпечувальних правовідносинах як про захід, що вживається за наслідком порушення боржником зобов'язань, а також загрожує, на наш погляд, безпідставними майновими втратами для довірчого засновника (неповерненням йому права власності на об'єкт довірчої власності); 3) звернення стягнення на об'єкт довірчої власності з підстав, передбачених ч. 1 ст. 597-7 ЦК України, є обов'язком, а не правом довірчого власника, що унеможливує реалізацію ним власного розсуду при прийнятті рішення про звернення стягнення у цьому випадку.

Відзначимо, що закріплені у ч. 1 ст. 597-7 ЦК України випадки обов'язкового звернення стягнення на об'єкт довірчої власності неодноразово піддаються критиці з боку вітчизняних теоретиків та практиків. Так, на думку К. Спиридонової, здається не зрозумілим, чому боржник, що належним чином виконує свої зобов'язання, ризикує втратити об'єкт довірчої власності через прийняття кредитором рішення про припинення своєї діяльності або через порушення проти кредитора процедури банкрутства/ліквідації. Незахищеність боржника у такому випадку залишається незрозумілою, адже за такої конструкції

навіть добросовісний боржник не захищений від втрати прав на своє майно [6]. Своєю чергою, Ю. Колос вказує, що вказана норма суперечить не лише природі забезпечення виконання зобов'язань, яке передбачає право, а не обов'язок кредитора, звернути стягнення на предмет іпотеки в рахунок погашення забезпечених зобов'язань, а й загальним засадам цивільного права. Адже довірчий засновник може втратити майно, не порушивши жодних зобов'язань [7].

Аналізуючи першу з підстав обов'язкового звернення стягнення на об'єкт довірчої власності, зокрема, державну реєстрацію рішення про припинення юридичної особи-боржника за основним зобов'язанням або довірчого власника, зауважимо, що за загальним правилом, закріпленим у ст. 609 ЦК України, зобов'язання припиняється ліквідацією юридичної особи (боржника або кредитора), крім випадків, коли законом або іншими нормативно-правовими актами виконання зобов'язання ліквідованої юридичної особи покладається на іншу юридичну особу, зокрема за зобов'язаннями про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю [5]. Виходячи із зазначеного, правовим наслідком припинення діяльності юридичної особи – позичальника за кредитним договором шляхом ліквідації мало б стати припинення породжуваного ним зобов'язання, що, своєю чергою, згідно ч. 1 ст. 597-11 ЦК України зумовлює припинення й забезпечувального довірчого зобов'язання та обов'язок довірчого власника протягом п'яти робочих днів з дня припинення основного зобов'язання передати право власності на об'єкт довірчої власності довірчому засновнику. Проте, вочевидь, законодавець вирішив встановити спеціальні правові наслідки припинення юридичної особи, яка є позичальником чи кредитодавцем у забезпеченому кредитному зобов'язанні, зобов'язавши останнього звернути стягнення на об'єкт довірчої власності незалежно від належності виконання грошових зобов'язань позичальником.

Наступний випадок обов'язкового звернення стягнення на об'єкт довірчої власності, закріплений у п. 2 ч. 1 ст. 597-7 ЦК України, пов'язаний із прийняттям судом постанови про визнання боржника за основним зобов'язанням або довірчого власника банкрутом та відкриття ліквідаційної процедури. З цього приводу зауважимо, що в цілому при забезпечувальній довірчій власності інтереси кредитора є більш захищеними на випадок банкрутства боржника, ніж при заставі, адже згідно з ч. 5 ст. 41 Кодексу України з процедур банкрутства дія мораторію на задоволення вимог кредиторів не поширюється на будь-які дії довірчого власника щодо об'єкта довірчої власності, довірчим засновником якої є боржник. Крім того, згідно ч. 3 ст. 62 Кодексу об'єкт довірчої власності не може бути включено до ліквідаційної маси довірчого власника або довірчого засновника [8]. Коментуючи вищезазначені законодавчі положення, Л. М. Мамчур зазначає, що правова автономність майна – об'єкта довірчої власності дозволить кредиторів реалізувати таке майно навіть у випадку, коли проти боржника порушене провадження у справі про банкрутство [9, с. 87].

Відзначимо, що в зарубіжних правових системах правовий режим забезпечувальної довірчої власності при порушенні процедур банкрутства вирішується по-різному. Так, Німеччина належить до тих країн, які розглядають право власності кредитора в рамках *Sicherungsübereignung* як фідучіарне, довірче, яке є відмінним від права власності як абсолютного речового права, а тому на випадок банкрутства боржника майно, передане у забезпечення, відносять до складу ліквідаційної маси, застосовуючи до нього заставний режим, а при банкрутстві кредитора виводять його з конкурсної маси кредитора, тобто вважають, що на стадії банкрутства не має бути відмінностей у режимах застави й забезпечувальної власності. Тобто,

як зауважують І. С. Канзафарова, М. С. Федорко, у разі банкрутства кредитор виступає не як власник, а як кредитор, який має заставне право [10, с. 110]. Щодо Франції, то згідно ст. 2024 Цивільного кодексу у разі відкриття провадження у справі про банкрутство довірча власність не зачіпається. При банкрутстві довірчого засновника фідучіарний договір, укладений протягом підозрілого періоду, автоматично стає недійсним, без деталізації подальшої долі довірчих активів [11]. Проте є усі підстави припустити, що останні залишаться недоторканими з боку кредиторів засновника, оскільки під час ліквідаційної процедури реалізується лише те майно боржника, яке належить йому на праві власності. Тобто бенефіціар – кредитор за основним зобов'язанням зможе задовольнити свої вимоги, уникаючи реалізації вимог інших кредиторів. Водночас варто зауважити, що якщо довірчий власник підпадає під судову процедуру ліквідації, траст припиняється з передачею прав або майна бенефіціару або, за відсутності цього, засновнику (ст. 2029 ЦК Франції).

Насамкінець щодо такої групи підстав для обов'язкового звернення стягнення на об'єкт довірчої власності, як смерть боржника за основним зобов'язанням, визнання його недієздатним або померлим, закріплених у п. 3 ч. 1 ст. 597-7 ЦК України зауважимо, що вказана норма також піддається справедливій критиці з боку вітчизняних дослідників. Зокрема, А. Рябчинська, зазначає, що «підхід, за яким довірча забезпечувальна власність підлягає припиненню внаслідок смерті боржника, визнання його недієздатним або померлим не дозволяє спадкоємцям боржника (довірчого засновника) виконати основне зобов'язання до закінчення строку договору про встановлення довірчої власності та задовольнити майновий інтерес, який він мав на меті в процесі встановлення правовідносин забезпечувальної власності: повернути передане у довірчу власність індивідуально визначене майно. З огляду на те, що довірчий власник як кредитор, передусім, зацікавлений у поверненні наданих кредитних коштів, смерть довірчого засновника не може бути підставою для обов'язкового звернення стягнення на об'єкт довірчої власності, адже за таких умов порушується баланс інтересів кредитора та боржника – останній все ж таки зацікавлений у поверненні належного йому раніше майна» [12, с. 155].

Якщо проаналізувати смерть боржника та визнання його померлим як підставу для обов'язкового звернення стягнення на об'єкт довірчої власності, вбачається, що в цьому випадку має місце обов'язковий продаж довірчим власником об'єкта довірчої власності та задоволення за рахунок такого продажу усіх вимог останнього, які він мав відносно позичальника за кредитним зобов'язанням. При цьому: 1) крім припинення зобов'язань за договором про встановлення довірчої власності, відбувається й припинення зобов'язань за кредитним договором, що є для останніх невластивим, оскільки за загальним правилом, закріпленим у ч. 1 ст. 608 ЦК України, смерть боржника має своїм наслідком припинення цивільно-правового зобов'язання лише у тому випадку, якщо останнє є нерозривно пов'язаним з його особою і у зв'язку з цим не може бути виконане іншою особою [5]; 2) у випадку, якщо позичальник був довірчим засновником, спадкоємці позичальника втрачають можливість виконати кредитні зобов'язання померлого та повернути майно, передане в довірчу власність, що може бути для них обтяжливим, особливо, якщо йдеться про об'єкт житлової інфраструктури, у якій спадкоємці проживають; 3) у випадку, якщо довірчим засновником була третя особа, яка за домовленістю із позичальником передала власне майно у довірчу власність, єдиним способом для неї повернути це майно є реалізація переважного права на купівлю в довірчого власника об'єкта довірчої власності; 4) законодавцем ігнорується стан виконання позичальником кредитного

зобов'язання, тобто навіть, якщо воно майже виконане, спадкоємці чи довірчий засновник – третя особа позбавлені можливості домовитися із довірчим власником про виконання ними частини невиконаних зобов'язань та уникнення звернення стягнення на об'єкт довірчої власності, оскільки довірчий власник у разі смерті не управомочений, а зобов'язаний виконати законодавчо закріплений обов'язок зі звернення стягнення.

Якщо розглянути відповідні іноземні законодавчі підходи, зауважимо, що у Франції, за загальним правилом, смерть довірчого засновника, поряд із закінченням строку фідучіарного договору та досягненням мети договору, визначена однією з підстав для його припинення (ст. 2029 ЦК Франції). Проте ч. 3 ст. 2372-1 містить виняток, за яким смерть довірчого засновника не припиняє дії фідучіарного договору, укладеного відповідно до вимог ЦК Франції [11]. Щодо Румунії, то ст. 790 ЦК не визначає смерть боржника чи довірчого засновника однією з підстав припинення фідучіарного договору. Водночас ч. 2 ст. 791 ЦК Румунії допускає приєднання об'єкта довірчої власності до спадкової маси довірчого засновника чи довірчого власника, проте тільки після виконання усіх забезпечених зобов'язань [13]. Аналогічного підходу дотримується й молдовський законодавець, який у ч. 7 ст. 2056 ЦК Молдови визначає, що, якщо законом або умовами трасту не передбачено інше, посилення на сторону (або колишню сторону) трасту є посиланням на правонаступника цієї особи в разі її смерті. Крім того, згідно п. "b" ст. 2081 ЦК Молдови траст для забезпечувальних цілей триває доти, доки не будуть погашені забезпечені ним зобов'язання, якщо умовами трасту не передбачено інше [14]. Зазначене, безсумнівно, свідчить про те, що молдовське законодавство не пов'язує припинення забезпечувального трасту зі смертю однієї зі сторін цих правовідносин та уможливорює спадкове правонаступництво у довірчих правовідносинах.

Таким чином, можемо констатувати більш високий рівень ліберальності при формуванні європейських законодавчих підходів до правового регулювання забезпечувальних довірчих правовідносин, що, з-поміж іншого, знаходить свій прояв: 1) у відсутності норм, які б передбачали обов'язок довірчого власника звернути стягнення на об'єкт довірчої власності загалом, не кажучи вже про закріплення підстав для звернення стягнення, які не залежать від волі сторін забезпечувальних довірчих правовідносин; 2) у створенні правових передумов для правонаступництва у забезпечувальних довірчих правовідносинах та забезпеченні можливостей повернення об'єкта довірчої власності у власність правонаступників довірчого засновника. Зазначене у комплексі свідчить про формування у європейських правових порядках уніфікованої тенденції до забезпечення балансу інтересів обох сторін забезпечувального довірчого правовідношення, що, безумовно, сприяє утвердженню основоположних принципів цивільного права.

Натомість вітчизняний законодавчий підхід щодо закріплення випадків обов'язкового звернення стягнення на об'єкт довірчої власності, на наш погляд, є свідченням необґрунтованого посилення позицій довірчого власника – кредитодавця у порівнянні з довірчим засновником (позичальником чи третьою особою), який несе суттєві ризики неповернення йому права власності на передане в забезпечення майно з підстав, що не залежать від його поведінки в основному зобов'язанні. З одного боку, такий підхід можна частково пояснити намаганням законодавця закріпити додаткові гарантії захисту прав кредитодавців, які традиційно вважаються більш слабкою стороною у зобов'язанні, породжуваному кредитним договором, на тлі доволі високого рівня неповернення кредитів, що зберігається у нашій державі упродовж багатьох років та в цілому став однією з передумов для введення у вітчиз-

няне цивільне законодавство довірчої власності як нового способу забезпечення виконання зобов'язань. Проте, з іншого боку, особливо обтяжливі для довірчого засновника законодавчі положення про обов'язкове звернення стягнення на об'єкт довірчої власності порушують низку основоположних принципів цивільного права, серед яких насамперед принцип юридичної рівності учасників цивільних правовідносин та принцип справедливості. Саме тому підхід до закріплення випадків обов'язкового звернення стягнення на об'єкт довірчої власності потребує транс-

формації шляхом, по-перше, його лібералізації, зокрема, у частині заміни обов'язку довірчого власника щодо звернення стягнення на відповідне право, а по-друге, у частині усунення деяких підстав для обов'язкового звернення на об'єкт довірчої власності, наприклад, смерті боржника, визнання його недієздатним чи померлим в силу того, що як і при смерті позичальника, так і при визнанні його недієздатним існують законодавчо закріплені механізми виконання частини невиконаних кредитних зобов'язань його правонаступниками або опікуном.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень: Закон України №1255-IV від 18.11.2003. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 11. Ст.140.
2. Місяць А. П. Особливості відчуження предмета іпотеки. *Університетські наукові записки*. 2016. № 60. С. 31–37.
3. Пучковський С. В. Мета й підстави реалізації кредитором права застави та права притримання. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. Том 30 (69). № 4. 2019. С. 67–71.
4. Кузнецова Н. С. Цивільно-правова відповідальність і захист цивільних прав. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Юридичні науки)*. 2009. Вип. 81. С. 100–106.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
6. Спиридонова К. Довірча власність як новий спосіб забезпечення виконання зобов'язань. URL: <https://femida.ua/news/dovircha-vlasnist-yak-novyy-sposib-zabezpechennya-vykonannya-zobovyazanz/> (дата звернення: 05.02.2025).
7. Колос Ю., Деркач Д. Довірча власність: чи є у неї майбутнє в Україні? URL: <https://vkr.ua/publication/dovircha-vlasnist-chi-ie-u-neyi-maybutnie-v-ukrayini> (дата звернення: 05.02.2025).
8. Кодекс України з процедур банкрутства № 2597-VIII від 18.10.2018 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 19. Ст. 74.
9. Мамчур Л. М. Довірча власність як підстава для встановлення особливого режиму майна у процедурі банкрутства. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми процедур банкрутства в Україні та міжнародний досвід врегулювання неплатоспроможності», 18 жовтня 2019 року; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», Ф-т правн. наук, Нац. проф. спілка арбітражних керуючих України [та ін.]. Київ, 2019. С. 83–89.
10. Канзафарова І. С., Федорко М. С. Право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язання у цивільному праві України. *Правова держава*. № 37. 2020. С. 107–116.
11. Code civil.Version en vigueur au 05 février 2025. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/ (дата звернення: 05.02.2025).
12. Рябчинська А. Проблема забезпечення балансу інтересів кредитора та боржника в межах конструкції довірчої забезпечувальної власності. *Knowledge, Education, Law, Management* 2020. № 3 (31). Vol. 2. P. 149–157.
13. Codul civil. A intrat vigoare la data de 1 octombrie 2011. In temeiul art. 220 alin. (1) din Legea nr. 71/2011 pentru punerea in aplicare a Legii nr. 287/2009 privind Codul civil, publicata in Monitorul Oficial al Romaniei, Partea I, nr. 409 din 10 iunie 2011. URL: <https://www.codulcivil.ro/> (дата звернення: 05.02.2025).
14. Codul Civil Al Republicii Moldova. Publicat : 22-06-2002 în Monitorul Oficial Nr. 82-86 art. 661. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=125043&lang=ro (дата звернення: 05.02.2025).